

Jan van Hout, Willem van Oranje en de Opstand

Anton van der Lem (Universiteitsbibliotheek Leiden)

De titel van deze voordracht zou kunnen suggereren dat Jan van Hout en de prins van Oranje een nauwe relatie met elkaar hadden, in direct contact met elkaar stonden, bijvoorbeeld door het onderhouden van een briefwisseling. Maar daarvoor was het standsverschil veel te groot. Het is voor ons, een-en-twintigste-eeuwers, noodzaak ons telkens weer voor ogen te houden hoe groot de standsverschillen in eerdere eeuwen zijn geweest. Niet alleen tussen adel en burgerij, ook binnen de adel, binnen de burgerij, of op het platteland: de eigenerfde boer, de pachtboer, de dagloner. Een edelman als Jan van der Does, heer van Noordwijk, kon een brief aan de prins van Oranje sturen. Jan van Hout, bij alle verdiensten die hij had, bleef stadssecretaris, met ere vermeld in een brief van Dousa aan de prins, maar niet iemand die zelf een brief aan de prins kon schrijven. Een typisch voorbeeld van standsverschil geven de aanheffen weer in de brieven die de prins wisselde met verschillende steden in Holland, in 1572. De prins richtte zich tot de magistraat van Leiden met de aanhef: 'Edele, eersaeme, discrete, lieve, bijzondere'. Omgekeerd richtten zich de bestuurders van Leiden tot de prins met de volgende aanhef: 'Doorluchtige en Hooggeboren Vorst en Genadige Hoogheid! Wij bieden Uwe Vorstelijke Genade onze diensten aan! Genadige Vorst en Heer'. Zo'n brief is tussen de hoge edelman die Oranje was en een stadssecretaris, ondenkbaar. Zou Van Hout aan Oranje zijn voorgesteld, na diens bezoek aan Leiden, direct na de bevrijding? We zouden het zo graag geloven dat Van Hout door Van der Does aan de prins is voorgesteld als een van die mannen van stavast aan wier volharding het succes van het ontzet te danken was. En weer even een standsverschil: op de in ons aller hart gegrifte bijdrage van Van Hout in het album amicorum van Dousa zien we twee mannen die elkaar als gelijkwaardigen ferm de hand drukken. Hoge vorstelijke personen drukte men echter niet de hand: men kuste de handen van de vorst. Zo kuste Oranje de handen van koning Filips II, van landvoogdes Margaretha van Parma. In brieven aan Jan van Nassau, broer van de prins en regerend vorst over het graafschap Nassau, worden diens handen gekust. Liet de prins zich ook de handen kussen?

Hier hebben we te maken met een merkwaardige omslag of misschien mogen we wel zeggen tweeslachtigheid in de ontwikkelingsgang van Oranje: die van hoge edelman, gunsteling van keizer Karel V, raadsheer van Filips II, tot leider van een opstand die weliswaar ook door edelen, maar vooral door burgers gesteund werd. Ook hier hebben we te maken met een stuk blikvernauwing aan onze kant, d.w.z. ons moderneren. De vaderlandse geschiedschrijving heeft de Nassause krijgsheren laten we zeggen salonfähig gemaakt, of liever: acceptabel voor onze kalme huiskamers. Op een van de pamfletten die door Oranjes kant zijn uitgevaardigd zien Willem en Lodewijk van Nassau eruit als woeste krijgslieden. In hun iconografie worden de harnassen afgelegd, de haren gekamd. Willem wordt een burgervader, met geruststellende kalot; Lodewijk een beschaafde jongeman en ideale schoonzoen.

Een derde vertekening van ons beeld: ons hollandocentrisme. Ik weet wel: het is de laatste halve eeuw heel anders geworden – we hebben meer oog gekregen voor alle Nederlanden, voor de internationale context, voor de Spaanse monarchie. Waar de Belgen ons al meer dan honderd jaar voorgingen, hebben nu ook Nederlandse onderzoekers de weg naar Simancas gevonden. En toch, misschien een onhebbelijkheid, zij het een genoeglijke, van ons Leidenaren: we kunnen ons maar niet van Leiden losmaken. Ondanks het gekibbel binnen het stadsbestuur in 1574 zien we Leiden volhouden. En de prins? Die weten we in Delft, onvermoeibaar strijdend voor Leidens bevrijding, ten koste zelfs van de zwaarste middelen: het doorsteken van de rivierdijken. In Delft bereikte hem het bericht van Leidens ontzet, in

Delft gaf de prins zijn leven. Maar zoals Leidens beleg uit twee perioden bestaat, bestaat ook het verblijf van de prins in Delft uit twee perioden. De eerste periode, die van de heroïsche jaren, van 1572 tot 1576. Dan volgt zijn terugkeer naar Brussel en het Zuiden. Huizinga hield het ons voor in zijn herdenking van de prins in 1933: ‘En toch was in zijn geest het ideaal van Brussel, noemen wij het het Bourgondische ideaal, nooit afgestorven.’ (V.W. II, 42)

Het is gemakkelijk te spreken van het mislukken van de veldtochten van Oranje in 1568 en 1572. Maar hoe gering de weerklank ook was die hij bij zijn expedities kreeg: hij had bewezen dat het hem ernst was in zijn streven om met het Spaanse bewind de strijd aan te gaan. Geld en goederen had hij in de waagschaal gelegd, zijn broer Adolf was bij Heiligerlee gesneuveld. Al op 26 augustus 1571 had Oranje een commissiebrief verleend aan de bosgeus Jacob Blommaert om zich meester te maken van de stad Oudenaarde. Gachard, die deze brief publiceerde, wijst op de datum van de brief: niets wees erop dat een opstand succes zou kunnen hebben, maar Oranje had zich kennelijk niet laten ontmoedigen door het slechte resultaat van zijn veldtocht van 1568. Voor het uiteindelijk tijdstip van de aanslag moest Blommaert een nader teken van de prins of diens broer Lodewijk afwachten. In eerste instantie is de inname van Oudenaarde ook gelukt. Jacob Blommaert was aanwezig bij de inname van Den Briel op 1 april 1572 en van Vlissingen op de zesde: ‘Aprilletje zes, verloor Alva zijn fles’. Daarna trok Blommaert via Oosterweel, om Antwerpen heen, naar Oudenaarde, dat hij met zijn legertje op 7 september wist in te nemen. Ook hier deden zich uitwassen voor: vier of vijf katholieke priesters werden om het leven gebracht door hen in de Schelde te gooien. Vervolgens stelde Blommaert een stadsbestuur samen, bestaande uit dopers, lutheranen en calvinisten. Het boek dat over Oudenaarde handelt, is in geen enkele Nederlandse bibliotheek aanwezig. Het blijvend bezit van Oudenaarde bleek een illusie: zo dicht naast het machtscentrum van Brussel liggend, was het een gemakkelijke prooi voor Alva's troepen. Weliswaar openden ook Mechelen en Dendermonde de poorten voor de prins, maar de grote steden in het Zuiden – Brussel, Antwerpen, Gent – hielden evenals het grote Amsterdam in het Noorden de kant van de regering. De gewelddadige repressie van de hertog van Alva en diens zoon en bastaardzoon maakte een einde aan de rebellie. U kent de strafexpeditie tegen Mechelen, Zutphen en Naarden. Oranje nam zijn toevlucht tot wat het laatste bolwerk leek: niet de Dillenburg zoals in 1568, maar de Hollands-Zeeuwse stedenarchipel. Hij was realistisch genoeg om te schrijven dat hij dacht er zijn graf te vinden. Dat de opstand in de Hollandse en Zeeuwse steden op termijn wel slaagde hing samen met de geografische gesteldheid van het gebied, maar ook met de hardnekkigheid van hun verzet, in de eerste plaats dat van Oranje zelf.

Via Kampen en Enkhuizen kwam de prins uiteindelijk in Delft, waar hij zich semi-permanent vestigde. Semi, want hij was doorgaans onderweg om leiding te geven aan de strijd tegen het koninklijke leger daar waar dat het meest effectief leek. Zo was hij voortdurend hier in Leiden, juni 1573, om de regie toe voeren over het ontzet van Haarlem. In deze tijd was Van Hout geen stadssecretaris meer; hij zou het opnieuw worden op 9 augustus 1573. Maar hij maakte zich voor de zaak van de Opstand verdienstelijk door met Pieter van der Werff, in het Westland, dus onder de neus van de Spanjaarden in Den Haag, gelden in te zamelen voor de prins (Bostoen, Hart voor Leiden, 46-47). Eénmaal wilde hij zelf mee ter expeditie, maar de Staten weerhielden hem ervan (Groen, Archives, IV, 170). U weet hoe schrijnend de afloop van het Haarlemse beleg was. Niet alleen liep het slecht af met het garnizoen van de stad, ook met de Spaanse soldaten die begonnen te muiten omdat ze weer geen soldij ontvingen. Daarvan was de prins uiteraard op de hoogte: hij schreef aan zijn broer Jan van Nassau dat de Spaanse muiters 28 maanden achterstallige soldij opeisten. Hij liet er meteen op volgen: ‘God geve dat onze soldaten die zich in verschillende steden bevinden hun voorbeeld niet zullen volgen. Temeer omdat de middelen om hen tevreden te stellen dagelijks verminderen’ (Groen, Archives IV, 181). Na de val van Haarlem vond de prins het

noodzakelijk een rondreis door Holland en Zeeland te maken om de mensen moed in te spreken. Hij verliet Leiden op 18 juli 1573 via Delft naar Den Briel, zoveel mogelijk steden bezoeken om de mensen tot volhouden aan te sporen (Groen, Archives, IV, 175). Op 10 augustus 1573 kon hij vanuit Dordrecht melden dat de Zeeuwen het fort Rammekens op Walcheren hadden ingenomen, een extra steunpunt aan de Schelde – dat gaf weer hoop.

Uit de tijd van het beleg van Alkmaar dateert dan die brief (24 juli 1573) die met name in de protestants-christelijke traditie zo'n topos is geworden. Op vraag van zijn bevelhebbers in Hollands Noorderkwartier, of de prins eindelijk een verbond met een buitenlandse macht had gesloten, liet de prins zijn kabinet antwoorden dat 'aleer wy oit dese sake en de beschermenisse der Christenen en andere verdrukten in desen lande aengevangen hebben, wy metten alderoppersten Potentaet der potentaten alsulken vasten verbond hebben gemaakt, dat wy geheel versekert sijn, dat wy en alle degene, die vastelijk daerop betrouwen, door syne geweldige en machtige hand ten lesten noch ontset sullen worden'. Hij laat daar in één adem aan toevoegen dat hij geen middel onbenut zal laten om dit te bewerkstelligen. En dan volgt er een scherpe analyse van de situatie: weliswaar lijkt voor ons de zaak hopeloos, maar voor de tegenstander is de zaak niet te winnen. De lieden in het Noorderkwartier krijgen te horen dat het verlies van Haarlem wordt betreurd, maar dat er nog zo heel veel andere steden overblijven. Bovendien heeft de hertog van Alva last van muitende soldaten: wat diens Walen en Duitsers doen zullen, die al 26 maanden geen soldij hebben ontvangen, zal de toekomst uitwijzen. Weliswaar zal de hertog een vloot in de Zuiderzee doen brengen, maar dan is het aan de bevelhebbers in het Noorderkwartier hieraan het hoofd te bieden. En zo gebeurde het dus ook: niet alleen wist men Alkmaar te houden op 8 oktober 1573, drie dagen later behaalde de prinsenvloot een overwinning op de koninklijke vloot op de Zuiderzee. Daarbij viel de koninklijke stadhouder van Holland, de graaf van Bossu, in handen van de prinsgezinden.

Deze brieven, uitgegeven door Groen van Prinsterer, hebben een merkwaardig complement in de brieven die Gachard publiceerde. Zo zijn daar de brieven van de prins aan Julian Romero. Het débacle van Haarlem, waar de Spaanse verliezen enorm waren, en het verlies voor Alkmaar, had geleid tot de terugroeping van de hertog van Alva. Een van diens onderbevelhebbers, Julian Romero, op dat moment generaal van de Spaanse infanterie in Den Haag, was gedwongen op zijn post te blijven, en schreef aan de prins enkele hoffelijke brieven waarin hij ook om een onderhoud verzocht. Dat was een kolfje naar de hand van Oranje: in even loffelijke bewoordingen uitte hij zijn vreugde erover dat Romero goede herinneringen aan zijn oude vrienden had. Het was een verwijzing naar de tijd in 1559 waarin Romero als onderbevelhebber diende onder Oranje, toen deze de opperbevelhebber over het koninklijke leger aan de Franse grens was. Ook hij, de prins, wilde graag zo snel mogelijk een einde zien aan alle wreedheden en onmenselijkheden waarmee de oorlog gepaard ging. Voor een onderhoud wilde hij graag een vertrouweling sturen, op voorwaarde uiteraard dat een vertrouweling van Romero borg stond voor de veilige terugkeer van Oranjes vertrouwensman. Hoofdzaak was het tegen elkaar inwisselen van krijgsgevangenen. De prins wilde de vrijlating verkrijgen van Marnix van Sint-Aldegonde, zijn voornaamste adviseur, die bij de Maaslandssluis in handen gevallen was van de Spanjaarden. Zijn uitlevering tegen die van Bossu vond de prins echter geen gelijkwaardige ruil.

Ook de brief van de prins aan Noircarmes is merkwaardig. Noircarmes was een lagere edelman, die aanvankelijk aan de zijde van Oranje, Egmond en Horne had gestaan, maar nadat hij een bestuursfunctie had gekregen de koninklijke kant hield. Doornik en Valenciennes had hij weer onder de gehoorzaamheid aan de koning gebracht, maar bij Gouda en Alkmaar was hem dat niet gelukt. Nadat Bossu in handen van de prinsgezinden was geraakt, werd Noircarmes tot diens opvolger benoemd als stadhouder van Holland. Ook Noircarmes was zo'n tegenstander die morgen mogelijk een medestander kon zijn. De prins schreef hem vanuit Vlissingen op 7 februari 1574. De prins verbleef daar om de belegering

van Middelburg te organiseren. Zoals Valdez de stad Leiden in de tang hield, zo had de prins de stad Middelburg klem. Hij herinnerde Noircarmes aan hun goede verstandhouding en vriendschap toen zij beiden kamergezellen (*compaignons de la chambre*, Gachard III, 93) waren geweest van wijlen keizer Karel. Uit de acties van de Spanjaarden kon de prins geen andere conclusie trekken dan dat de Spanjaarden de adel van de Nederlanden dezelfde weg wilde doen gaan als die van Egmond en Horne. De prins had twee brieven onderschept van een informant aan het Spaanse opperbevel waarin de Walen en in het bijzonder Noircarmes in een kwaad daglicht werden gesteld. Vergelijkbare termen zou de prins in brieven van Mondragon kunnen aanwijzen, de bevelhebber van het koninklijke Middelburg, die een maand later de stad aan Oranje zou moeten overleveren. Het lukte de prins niet om Noircarmes te overtuigen; hij overleed trouwens begin maart 1574 als gevolg van een verwonding die hij voor Alkmaar had opgelopen. Dus ook met het wapen van de pen probeerde Oranje zijn tegenstanders tot twijfelen te brengen, en liefst tot het kiezen van de kant van de Nederlanden.

Wat vervolgens opvalt in de brieven van Oranje uit de tijd van het beleg van Leiden is de afwezigheid bij de prins van een algemeen adviseur. Hij klaagde er herhaaldelijk over in de brieven aan zijn broers. Marnix had geen opvolger gekregen als raadsheer van de prins. Natuurlijk: in de afzonderlijke steden had de prins mannen op wie hij bouwen kon, maar voor de algemene politieke, militaire en religieuze beleidslijnen had hij niemand bij wie hij te rade kon gaan. Het kwam op hem aan en op hem alleen. Dieptepunt zijn de weken waarin hij de aankomst verwachtte van het leger dat zijn broers Jan, Lodewijk en Hendrik in het Duitse rijk geworven hebben en waarmee zij het front in Holland-Zeeland moesten ontlasten. Aanvankelijk was er sprake van Groningen en Delfzijl, maar de prins ontried dat: een verrassingsaanval op de stad Groningen was onmogelijk omdat men al van verre te zien zou zijn. En Delfzijl was zowel van nature als door de verdedigingswerken moeilijk in te nemen. Farmsum, een havenplaatsje onmiddellijk ten zuiden van Delfzijl, dat zou een optie zijn: gemakkelijk in te nemen en vandaar zou men het hele Groningerland kunnen bestrijken. We zien de prins dus koortsachtig zoeken, niet alleen in de directe omgeving van Leiden, maar in alle Nederlanden, naar een mogelijkheid om in het westen enige verlichting van de krijgslast te realiseren. Aanvankelijk richtte de afleidingsmanoeuvre zich op Maastricht. Maar Maastricht bleek te sterk om in te nemen en dus trok het leger van de Nassause broers op Nijmegen aan. Jan van Nassau verliet de troepen om in Keulen geld te werven om de manschappen te kunnen uitbetalen (Groen, *Archives*, IV, 369). Dit bleek zijn redding te zijn en in zekere zin ook die van de prins: had deze drie broers in de slag bij Mook verloren, in plaats van twee, het had er nog slechter voor de prinsenzaak uitgezien. De prins hield het niet langer uit in Delft om op bericht van een naderend ontzet te wachten. Hij trok van Delft naar Dordt, van Dordt naar Gorkum, van Gorkum naar Zaltbommel. Het duurde een paar weken voordat hij bericht kreeg van het onheil dat zich voltrokken had: de enige man die hem naast Marnix, als algemeen adviseur had kunnen dienen, Lodewijk, is met Hendrik, 14 april 1574 op het slagveld gebleven.

Van 7 mei 1574, terug in Dordt, dateert dan de emotionele brief van de prins, aan broer Johan, waarin hij de balans opmaakt van zijn persoonlijke en van de landelijke strijd. De brief heeft Johan nooit bereikt, want ze werd onderschept door de vijand. Vele jaren later kwam ze in handen van Johans zoon, Willem Lodewijk, stadhouder van Friesland, die hem aan zijn neef Maurits zond. De brief was zeer naar de zin van Willem Lodewijk: hij prees het inzicht en de voorzichtigheid van Oranje, niet alleen aangaande de verhouding tot de vijand in de Nederlanden maar ook wat betreft de situatie in Frankrijk en Europa in het algemeen. Als karakteristiek van de inwoners van deze landen gaf Oranje dat ze buitenmatig verheugd waren over een goed bericht, en weer ontzettend terneergeslagen en in de put over een slecht bericht. De prins peinsde over buitenlandse hulp, want zonder dat leek volhouden hem onmogelijk.

‘Ons zal voor altijd de eer toekomen gedaan te hebben, wat geen andere natie voor ons gedaan heeft, namelijk dat wij ons verdedigd en gehandhaafd hebben in een zo klein land, tegen zulke grote en afschuwelijke krachtsinspanningen van zulke machtige vijanden, zonder enige hulp. En wanneer de arme bewoners hier, door de hele wereld in de steek gelaten, toch willen volharden zoals ze tot nu toe gedaan hebben en zoals ik verwacht dat zij zullen doen, en God ons niet wil kastijden en alles doen verliezen, dan zal het de Spanjaarden nog eens de helft van Spanje, zowel in goederen als in manschappen kosten, voordat zij met ons gedaan hebben’ (Groen, Archives, IV, 396-397). De opsomming die de prins tenslotte gaf van de middelen aan mensen en boten die hem ter beschikking stonden, moesten zelfvertrouwen geven. Zoveel zelfvertrouwen straalt uit deze brief, dat ik me zelfs afvraag of deze brief niet geschreven is met de bedoeling om onderschept te worden... Als ik zulke dwingende brieven van de prins lees, denk ik wel eens: we zouden een ruime selectie eens in hedendaags Nederlands, wetenschappelijk maar leesbaar geannoteerd moeten verzorgen. We zouden eens kunnen beginnen met de periode van het Leids beleg, met ruim voor- en naspel.

Oranje hield ook vol, totdat zelfs bij hem de veer brak. De inspanningen van het reizen, het telkens moeten overtuigen, het zoeken naar geld, de verantwoordelijkheid, het gebrek aan weerklank in directe kring, hadden het gestel van de prins ondermijnd. Daar kwam nog eens de malaria bij. Maar belangrijkste van al: de prins moet juist door het verlies van zijn broers in een depressie zijn geraakt. Het duurde een aantal weken, voor hij er weer bovenop was. De correspondentie met Johan van Nassau werd in die weken door zijn secretaris gevoerd. Men zegt dat de komst van twee boden uit Leiden, die het gewaagd hadden om tussen de linies door te glippen, een opbeurende werking op de prins hadden. Een andere topos in de geschiedenis van Leidens ontzet is de mededeling hiervan aan de prins toen hij de dienst in de Waalse kerk bijwoonde. Een dag later was hij in Leiden om orde op zaken te stellen, zowel in het stadsbestuur als wat de verdediging van de stad betreft. En bij die gelegenheid, hopen wij, zal ook Jan van Hout hem weer onder ogen zijn gekomen.

Vanaf dat moment bleef Van Hout wat hij altijd geweest was: de aartsorganisator, de rasregelaar in Leiden. Van actieve belangstelling van Van Hout voor zaken buiten Leiden is niets bekend. Dat was zijn taak ook niet. Laten we ook niet vergeten dat hij geen militair was. Aan het bestuur van Leiden in praktische zin – het ten uitvoer brengen van het beleid van burgemeesteren – had hij de handen vol. Van zijn activiteiten voor de universiteit is het beter te zwijgen dan weinig te spreken. Vermaard was hij ook om *zijn* stadhuispers, waarvan de Universiteitsbibliotheek Leiden in juni jongstleden nog zes drukwerken heeft kunnen verwerven. Voor Oranje en de Staten gold een ruimere plicht: het beleg was weliswaar opgeheven en de vijand had droge voeten gezocht, maar daarmee was het gevaar nog niet geweken. Gedurende vijftien maanden belegerden de Spanjaarden Woerden, vergeefs. Maar Schoonhoven wisten zij op 24 augustus 1575 op de knieën te krijgen – Schoonhoven dapper verdedigd door de Franse kolonel De la Garde, die onder Boisot het bevel had gevoerd over een regiment Fransen om Leiden te ontzetten. Pas in 1576 keerde het tij. Na een ingenieuze belegering had het koninklijke leger met de inname van Zierikzee bewezen dat het ook te water een geduchte tegenstander kon zijn. Maar wegens het uitblijven van soldij gaven de soldaten alle vaste punten in Holland en Zeeland op om in het rijke Brabant zichzelf schadeloos te stellen.

Ik hoef hier niet de geschiedenis te verhalen van de Pacificatie van Gent en de intocht van Oranje in Antwerpen en Brussel. Het was zijn ‘finest hour’. Eindelijk erkenden ook de inwoners in de andere delen van de Nederlanden hoe weinig zij in hun eigen bestuur te vertellen hadden gehad. Naar mijn mening kunnen we het belang van deze gebeurtenis voor de Brusselse Oranje niet genoeg onderstrepen. Andere historici denken daar anders over. Simon Groenveld, in zijn overigens gedegen *De Tachtigjarige Oorlog*, gaat aan Oranjes huldiging in Brussel gewoonweg voorbij. In het najaar van 1577 bezocht de prins opnieuw

Leiden op doortocht naar het Noorderkwartier, wat een triomftocht zou worden en waarbij de prins als ‘Willem Vader’ onthaald werd. Op 5 en 6 februari 1580 was hij opnieuw in de akademiestad. Was dat naar aanleiding van het eerste lustrum van de universiteit? Dat zou wel heel treffend zijn. De prins verbleef in het Prinsenhof en de vrouw van Van Hout, Liesbeth Wingens, was belast met de fouragering.

Maar 1580 was een jaar na de totstandkoming van de Unies van Atrecht en Utrecht. Van de Unie van Utrecht, nota bene tot stand gekomen door Oranjes eigen broer, Johan van Nassau, zei de prins: ‘Deze Unie en deugt niet’. De hoogadellijke dienaren van de kroon hadden zich in de Unie en Vrede van Atrecht uiteindelijk weer achter troon en altaar geschaard. Zij waren tot inkeer gebracht, enerzijds door het schrikbewind van calvinistische lieden in Gent en Brussel, anderzijds door de vergevensgezindheid en hoffelijkheid van Alexander Farnese, al dan niet met geweld van wapenen ondersteund. De oplossing van de godsdienstige problemen werd die van het gedwongen vertrek, voor het eerst voorgesteld bij de mislukte vredesbesprekingen te Breda, in 1575, en nu met clementie uitgevoerd: men kreeg een ruime tijdsspanne om aan het idee te wennen en zijn goederen te gelde te maken, hetzij onder het oude geloof terug te keren. En de Brusselse Oranje keerde terug van Brussel naar Antwerpen, van Antwerpen naar Middelburg, en vandaar weer naar Delft.

Wat Jan van Hout van het streven van de Brusselse prins heeft gevonden, is ons onbekend. Was hij een voorstander ervan de Opstand over alle Nederlanden uit te breiden? Was hij een voorstander van Oranjes religie-vrede, d.w.z. dat elke godsdienst daar mocht worden uitgevoerd waar honderd gezinnen erom vroegen? Als in 1592 het Statencollege wordt geïnaugureerd, kijkt Van Hout terug op het beleg en de prins. Zo dikwijls hij aan het ontzet denkt, ‘soo dicwils geven mijn oogen twee rivieren van tranen’. Zijn terugblik op Oranje is dan zonder reserve en hij roept de prins en Louis de Boisot aan over de dood heen: ‘Doorluchtige hoochgeboren vorst, eer vant huys van Nassauwen, prince wiens gelijc de voorgaende eeuwe weynich sach, de volgende weynich sal sien: Cloucmoedige, manhaftige, gestrenge overster Loys van Boysot, door wiens beyder bevel, raet, daet (naest Got) onse verlossinge es gebracht: eeuwich, eeuwich moeten uwe namen leven, de tytelijcke doot daer inne ghy beyde ten dienste van t’Vaderlandt naderhant zijt gecomen, en heeft sulcken heerlicken daet niet doen sterven, de venynige tant des vergetenheys en salse niet doen sterven, des werelts doot sullen uwe namen overleven. Soude sulcken heerlicken weldaet, de eenige behoudenisse des vaderlandts geweest zijnde, ende daer mede de wyse prince H[oogloffelijker] M[emorie] so becommert was, dat hem de swaerichheydt een dootlicke crancte veroorsaecte, immermeer in vergetinge connen werden gestelt? t’sy verre, t’sy verre’. In hetzelfde stuk memoreerde hij de prins als grondlegger van de universiteit als ‘de gods-vruchtigen stichter deser universiteit, als was zijn Ex[cellentie] H[oogloffelijker] M[emorie].’

Weer twee jaar later, in 1594, nadat Maurits en Willem Lodewijk het laatste van de vorstendommen ten noorden van de grote rivieren hebben ingenomen: stad en land van Groningen, dan heeft Van Hout weer tijd voor een lofzang. Daarin memoreerde hij de steden door het beleid van de stadhouders veroverd: Breda, Zutphen, Deventer, het Land van Waas met Hulst, het land van Maas en Waal met Nijmegen, Steenwijk in Overijssel, Coevorden in Drente, Geertruidenberg in Noord-Brabant. Weet Nederland wel wat het Nassau verschuldigd is? Een vergelijkbaar gedicht op bijvoorbeeld de Zeeslag bij Gibraltar of de Slag bij Nieuwpoort is onbekend. Als Jan van Hout in 1602 zijn *Dienst-bouc* publiceert, verzucht hij in een van de voorredes dat hij de geschiedenis van het beleg en ontzet ‘gaerne by geschrifte zoude stellen, indien ic vande lastige bezwaernissen mijns diensts, eenige verlichtinge en de aemverhalinghe becomen mochte, ende dat my de almogende heer den loop mijner jaren noch wat geliefde te verlangen?’ Alsof hij zelf al zag aankomen dat die geschiedenis niet geschreven zou worden, bood hij een lofzang op God en Leiden ervoor in de plaats.

Edele, eersaeme, discrete, lieve, bijzondere,
Dankbaarheid jegens God en de prins van Oranje kenmerkte het standpunt van Jan van Hout.
Dat de Delftse prins ernaar kon streven weer een Brusselse prins te worden, dat kon Oranje
met een des te geruster hart doen doordat hij in tal van steden op mensen als Van der Does en
Van Hout kon rekenen. Leiden, daar hoefde hij niet terug te keren, Leiden daar kon hij van op
aan.

deze Lezing is onderdeel van het
Symposium van 11 december 2009:
HART VOOR LEIDEN: JAN VAN HOUT (1542-1609)
georganiseerd door de Vereniging Jan van Hout.
Zie voor de teksten van alle lezingen, verslag, foto's etc:
www.janvanhout.nl